

De verzoeking van Sint Antonius

Voorganger: Ds. Jurjen Zeilstra

Lezingen:

Schriftlezing Oude Testament: Exodus 2,15
Schriftlezing Brieven: 2 Tessalonicenzen 3, 1-16
Schriftlezing Evangelie: Matteüs 2, 13-23

Inleiding

Als christenen het 'Onze Vader' bidden, waarom vragen ze dan aan God: 'Breng ons niet in verzoeking?' Paus Franciscus pleit voor een vertaling waarbij duidelijk is dat het niet God, maar Satan is die ons in beproeving brengt. Is dat zo? In deze dienst willen wij dat onderzoeken. Onze agenda's staan vol van belangrijke dingen die gedaan moeten worden. Voor de heilige Antonius (251-356, feestdag 17 januari) als jongeman, was dat niet anders, totdat hij zich persoonlijk aangesproken voelde door de woorden van Jezus om alles wat hij bezat te verkopen. Hij werd een kluizenaar in de Egyptische woestijn en daarin een voortrekker van het kloosterwezen. Egypte was in die tijd het belangrijkste christelijke land. De kerk ontwikkelde zich in de balans tussen de drukte van de stad en de stilte van de woestijn. Wat kan de beproeving zijn geweest?

Gemeente van Christus, hebt u wel eens de neiging u terig te trekken? Ik bedoel, wilt wel eens een langere tijd niet onder de mensen zijn? Verlangt u soms naar een eenzame plaats?¹ Niet iedereen kent deze wens, maar bij sommige mensen komt hij vaak en herhaaldelijk naar boven. Er zijn in onze wereld nog maar weinig plaatsen waar je dan terecht kunt. En ook al leven de meeste mensen lang, er is weinig tijd.

In de bijbel komt het regelmatig voor dat mensen zich terugtrekken in de woestijn ter voorbereiding op een moeilijke taak. Dit is het bijbelse 'uitwijken'. Het wordt ook wel vertaald met 'zich terugtrekken' of 'afwenden' van de wereld.² Abraham, Mozes, Elia, andere profeten, Johannes de Doper en Jezus, allemaal kennen ze momenten van zich terugtrekken in de woestijn. Allemaal kennen ze in de eenzaamheid momenten van zelfonderzoek en beproeving in de wildernis. Ook buiten de bijbel kennen we in de geschiedenis van de kerk dit motief. Antonius van Egypte is een heel belangrijke vertegenwoordiger van deze spiritualiteit. Hij was een zoon van rijke ouders, die echter beiden stierven toen Antonius 20 jaar was. Tijdens de crisis die volgde, voelde Antonius zich de woestijn in gedreven, weg van de bewoonde wereld. Nadat hij zijn bezittingen aan de armen had gegeven, trok hij zich voorgoed terug in de Oostelijke woestijn

van Egypte. Hij werd een kluizenaar.³ Hij was in die tijd de enige niet. Er moeten duizenden zoals Antonius zijn geweest. In de wildernis kwamen de kluizenaars elkaar tegen en organiseerden zij ook gezamenlijke momenten van gebed. Heel geleidelijk aan, zijn zo de kloosters ontstaan, het eerst in het Midden Oosten, in de Egyptische en Syrische woestijnen.⁴ Maar al snel ook in allerlei andere delen van Noord-Afrika en Europa. In Ierland waren natuurlijk geen woestijnen. Maar er was wel een groene wildernis: 'the green desert', waarin bijvoorbeeld de Ierse heilige Saint Kevin zich terugtrok. Hier ontstond 'aan het einde der aarde' een bijzondere Keltische spiritualiteit, geïnspireerd helemaal overzee, vanuit Egypte.

Bij een dergelijk kluizenaarschap horen altijd beproevingen. Die worden, door zich in uiterste soberheid terug te trekken, opzettelijk opgezocht. Zo vertelt kerkvader Athanasius, die het lange leven van Antonius beschreef (hij werd 105 jaar, 251-356), dat de heilige heftig door de duivel werd verzocht. Allerlei weelde van zijn vroegere leven werden hem door de duivel en zijn demonen voorgetoverd. Lekker hapjes op mooi gedekte tafels, luxe en een mooie naakte vrouw. Het waren maar een paar van de verleidingen van Sint Antonius. Voor de latere schilder Jeroen Bosch was de verleiding van Sint Antonius natuurlijk een prachtig thema. Hij heeft meerdere schilderijen gemaakt over deze woestijnvader.

De vorm van ascese, waarbij de verleidingen, schijnbaar bewust werden opgezocht, komt niet alleen voor in de kerk. Er zijn allerlei invloeden die de heremieten stimuleerden ultieme soberheid na te streven. De filosofie van de Griekse cynici probeerde al met zo weinig mogelijk luxe te leven en de ontvankelijkheid voor wijsheid op die manier te vergroten. Diogenes leefde in een ton. Alexander de Grote zou hem eens hebben bezocht en vroeg hem of hij iets voor hem kon betekenen, waarop Diogenes zou hebben gesproken: 'Wilt u dan een stapje opzij doen, sire? Want u staat in de zon.'⁵ In het neoplatonisme en in de gnostiek werd het geestelijke principieel boven het materiële gesteld. Ook was de woestijn een voor de hand liggende mogelijkheid om uit te wijken voor vervolgingen, zoals Matteüs vertelt over de heilige familie, Jozef, Maria en het Christuskind. Nadrukkelijk komt daarbij steeds een element van beproeving aan

de orde. Waarom bidden wij dan tot God: 'Leid ons niet in verzoeking'?

Misschien hebt u het gelezen of gehoord: Paus Franciscus wil de vertaling van het Onze Vader veranderen.⁶ Hij heeft met name kritiek op de wijze waarop de zesde bede in de meeste moderne talen is vertaald. Daarin wordt aan God gevraagd ons niet in verzoeking te leiden.⁷ Dat zou volgens Franciscus geen goed gebed zijn, omdat God het niet is die mensen in beproeving brengt, maar de Satan. Ik weet niet of het helpt om er vandaag de Satan bij te halen.⁸

De kanttekeningen van de paus raken aan een heel oud probleem. Reeds het oude Israël wist hier niet goed raad mee. Waar komen de verzoeken vandaan? Zeker, de slang in het Paradijs werd met de Satan geïdentificeerd. Maar God liet hem toe in de Hof van Eden, die daarmee, zo zou je kunnen betogen, niet langer volmaakt was. Ook werd Job in directe zin beproefd door de Satan. Maar het was God die het wel toeliet Job met rampen te treffen. Als koning David tegen de wil van God een volkstelling organiseert, is het, wonderlijk genoeg, in het boek 2 Samuël God zelf die David het slechte idee geeft en hem daartoe aanzet. Maar in een latere bewerking van hetzelfde verhaal, dat we vinden in 1 Kronieken 21, is het Satan die David op het idee brengt Israël te tellen.⁹ Kennelijk vond de Kronieken-schrijver, die het verhaal later herschreef, het ongepast om God aan te wijzen als degene die David in verzoeking bracht. Hij maakte gebruik van nieuw een idee uit Perzië: Het goede heeft een autonome tegenpool in het kwaad. Waar we ten diepste op stuiten is de vraag naar de herkomst en betekenis van het kwaad. Maar de oude schrijvers waren er niet helemaal gerust op. Was er echt een zelfstandige bron van het kwaad, buiten God om? Hoe kon dat? God had toch alles geschapen? Zij lieten de oudere versie van het verhaal van David in 2 Samuël rustig naast de nieuwe versie in Kronieken staan.

Mensen worden op de proef gesteld. Althans, zo beleven zij dat. Door wie is niet altijd duidelijk. Ons geloof wordt beproefd door de uitdagingen op onze levensweg. Er zijn vele bijbelverhalen waarin dat gebeurt. In de meeste bijbelverhalen is een vertrouwen dat dit niet voor niets is, dat het louterend kan werken en dat er iets goeds uit kan voortkomen. Een mens die wordt beproefd, leert op God te vertrouwen. Enkele van de bekendste en meest uitgewerkte zijn: Abraham en het offer van Izaäk, Job, de verhalen van Daniël en zijn vrienden. In de Hebreeënbrief klinkt de reflectie van de jonge kerk op het verhaal van Abraham:

Door zijn geloof kon Abraham, toen hij op de proef werd gesteld, Izaak als offer opdragen.¹⁰

Dit blijft een bizar verhaal. Wij kunnen, terecht denk ik, niet aanvaarden, dat welke god dan ook van een mens een kinderoffer zou vragen. In de allerlaatste plaats kunnen we dat accepteren van een God die liefde is. Ik kan het offer van Izaäk¹¹ ook niet zo lezen alsof God dat werkelijk zou vragen. Ik kan het wel lezen als een verhaal van vertwijfeling, beproeving, vertrouwen en geloof. Abraham ontvangt immers Izaäk terug uit de hand van God, juist door hem los te laten. Wij mogen dit symbolisch opvatten.

Beproevingen horen bij het leven. Ze maken je sterker. Het komt erop aan dit te onderscheiden. Jezus zelf beleefde een verzoeking in de woestijn. Aan het begin van iedere Veertigdagentijd horen wij weer dit verhaal. Bij Marcus, waar het heel eenvoudig wordt verteld, direct aan het begin van het evangelie, is het de Geest van God die Jezus de woestijn indrijft. Maar wordt hij door Satan verzocht, veertig dagen lang.¹² Kennelijk heeft het een met het ander te maken. Kennelijk steekt een man Gods die de wildernis opzoekt, spiritueel bewust zijn nek uit. Hij is bereid het gevecht aan te gaan. De Veertigdagen zijn een tijd van voorbereiding op een zware taak, zoals de veertig jaren in de woestijnen van Midjan Mozes voorbereidden op zijn leiderschap bij de uittocht van het volk Israël uit de slavernij van Egypte.

Ik hoor de zesde bede van het Onze Vader als een uitdrukking van verlangen van een mens dicht bij God te willen blijven. De bidder vraagt eerbiedig aan de Heer of hij of zij niet zal worden overvallen door te moeilijke opgaven, te zware beproevingen. Direct volgend op deze bede, bidden we: 'maar verlos ons van het kwaad.' Liever wordt je niet beproefd, maar de uiteindelijke bevrijding wordt van God verwacht.

Antonius wijdde zijn leven aan bidden en werken: 'ora et labora'.¹³ In het bijzonder waardeerde hij eenvoudig handwerk, want hij had gelezen: 'Wie niet werkt, zal ook niet eten.'¹⁴ In de meeste kloosterregels is dit een belangrijk uitgangspunt geworden. Er mag een balans zijn in de leven: geest en lichaam horen in Godsnaam bijeen en hebben beide aandacht nodig. Niemand verlangt van nature naar beproeving en Jezus staat zijn volgelingen toe om te bidden tot God dat zij niet in beproeving komen. Maar als de aanvechting komt, als je je getest voelt in je geloof, weet dan dat een goed geloof niet het geloof is dat alle antwoorden heeft. Een levend geloof is een aangevochten geloof. Dat is Godsvertrouwen, ook als er in de wereld niets te zien is van dat Koninkrijk van Hem. Amen.

Uitzending en zegen

Voel je gezegend door een God die meegaat. Deze God heeft zich doen kennen als de bron des levens.

Hij laat zich niet binden aan tijd of plaats.
Wie hem aanroept is vrij Hem te bevragen.

De genade van Jezus Christus,
de liefde van God, de gemeenschap van de heilige
Geest, is met jullie allen.

Noten

¹Vgl. Lucas 4,42.

²Hebreeuws: 'sjuv', Grieks: 'anachoreoo'. Vgl. Matteüs 2,13 en 4,12. Zie ook: 2 Makkabeeën 5,27.

³Grieks: 'monachos', waarvan afgeleid: monnik.

⁴Innemée, K., *Koptische kloosters. Gods levende doden*, Baarn 1999, 31-33.

⁵Plutarchus, *Beroemde levens van Grieken en Romeinen*.

⁶O.a. *Trouw*, 15 december 2017.

⁷Matteüs 6, 9-13; Lucas 11, 2-4. Het Griekse woord voor verzoeking is: 'peirasmon'.

⁸Vgl. reactie Huub Oosterhuis: <https://www.volkskrant.nl/binnenland/paus-franciscus-snijdt-gevoelig-punt-aan-wat>

⁹Vgl. 2 Samuël 24,1 met 1 Kronieken 21,1!

¹⁰Hebreeën 11,17. Het Griekse werkwoord voor verzoeken is 'peirazoo'.

¹¹Genesis 22.

¹²Marcus 1, 12-13.

¹³https://nl.wikipedia.org/wiki/Antonius_van_Egypte en: Hunink, V., *Athanasius van Alexandrië. Verleidingen in de woestijn. Het leven van de heilige Sint Antonius*, Amsterdam 2002.

¹⁴2 Tessalonicenzen 3,10.

